

СОЦИАЛНО ПРИОБЩАВАНЕ НА НЕПРИДРУЖЕНИ НЕПЪЛНОЛЕТНИ МИГРАНТИ В БЪЛГАРИЯ – ПОСТИЖЕНИЯ, ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И АЛТЕРНАТИВИ

Д-р Даниела Рачева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се разглеждат основни проблеми, съпътстващи непридружените деца мигранти по пътя към социалното им включване в българското и респективно – в европейското общество. Отчитайки постиженията на българските правителствени и неправителствени организации в грижата и закрилата на тази многочислена група деца, авторът представя и някои неразрешени до момента проблеми, касаещи приема, социалното приобщаване и социалното включване на непридружените малолетни мигранти в България и предлага своето виждане за алтернативни пътища за разрешаването им.

Ключови думи: непридружени непълнолетни; деца мигранти; бежанци; приобщаващо образование; социално включване

1. Въведение

Според Директива 115 от 2008 г. на Европейския парламент като уязвими се определят „малолетни или непълнолетни лица, непридружени малолетни или непълнолетни лица, лица с увреждания, възрастни хора, бременни жени, самотни родители с малолетни или непълнолетни деца и лица, които са били подложени на мъчения, изнасилване или други сериозни форми на психическо, физическо или сексуално насилие“ (чл. 3, т.9).

Вероятно и съвсем не случайно децата са първите, посочени като уязвими в даденото определение, тъй като тяхната уязвимост произтича от основния защитен признак, на който са носители, а именно – признака възраст. Той е в основата на невъзможността децата да функционират напълно самостоятелно в периода на детството, тъй като според националното и международното законодателство до навършване на пълнолетие за гарантиране и спазване на техните права и нужди е необходимо да се грижи поне един възрастен.

За съжаление, не са малко децата, които, по една или друга причина, са лишени от правото си на подобен вид закрила и грижа. Сред тях, наред със сираци и лишени от родителска грижа деца, са и онези, които търсят международна закрила в една или друга държава по света, без да са придружени от „свой родител, настойник или попечител“ (Закон за убежището и бежанците, Допълнителни разпоредби). В законодателните документи тези деца се определят като непридружени малолетни или непълнолетни лица бежанци или мигранти. За хората, ангажирани с грижата и закрилата им, те са деца, натоварени с изключително много проблеми и отговорности (Л. Ауанис, СЖББ), деца „в „крехко/уязвимо положение“, които „всъщност не принадлежат към традиционната си култура, а също и към културата на страната, в която пристигат. Те са изгубени някъде по средата“; деца, които „имат свобода, но не са подготвени за нея, нуждаят се от напътствия, за да избегнат опасности в бъдеще“ (Hoshiar 2022).

2. Проблеми и предизвикателства пред непридружените непълнолетни мигранти преди и след навлизането им на територията на България

Непридружените непълнолетни мигранти са особено уязвими деца, които изцяло отговарят на определението за „деца в риск, тъй като са останали без родителска грижа и поради особената ситуация, в която се намират, за тях съществува опасност от увреждане на тяхното физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие, както и риск от отпадане от училище (§1, точка 11, буква „а“, „в“ и „д“ от ЗЗакрД, В: Slavova, Angelkova 2014, р. 17). Тяхната особена уязвимост произтича както от липсата на родителска грижа за тяхната безопасност и развитие, така и от рисковете, на които са изложени преди раздялата със семейството, по време на придвижване към крайната цел на мигриране и след попадане на територията на чужда за тях държава. Гарантирането и съблюдаването на техните специфични права и интереси са задължение и отговорност на държавата, на чиято територия се намират. Българската държава е част от Европейската общност и външна граница на Европейския съюз и като такава, поема грижата за сигурността и безопасността на всяко непридружено дете мигрант или бежанец, което бъде регистрирано на нейна територия, и във възможно най-висока степен – в съответствие с международното и националното законодателство.

Въпреки това проблеми и предизвикателства както пред държавата, така и пред самите непридружени непълнолетни мигранти и бежанци не липсват. Дори напротив, те могат да бъдат констатирани както преди самото навлизане на територията на нашата държава, така и впоследствие. Например:

– Тревожни данни за недопускане и многократно неправомерно отблъскване, връщане, унижително и нечовешко отнасяне в пограничните територии на България могат да бъдат открити в доклад за резултатите от изслед-

ване, насочено към проучване нуждите на бежанците и мигрантите, които ВКБООН реализира през последните години. От тях става видно, че „рекордният брой“ опити за влизане в страната през 2021г. „е 15 опита и е докладван от непридружено дете от Афганистан“ (Partzaleva 2022). Сред действията за недопускане на наша територия са и такива, описани от 16-годишно момче от Афганистан: „Събраха ни раниците и дрехите и ги запалиха в голям огън. Останахме дори без обувки, а беше зима и имаше сняг“ (Partzaleva 2022). Подобни крайно недопустими действия спомагат за подхранване на недоверието на тези младежи към държавните законодателни и правораздавателни органи, което впоследствие възпрепятства както диагностиката и реализацията на техните най-висши интереси, така и социалната им адаптация и интеграция в нашето общество.

– Не по-малко притеснителни са и данните за задържане на непълнолетни в специалните домове за настаняване на чужденци (СДВНЧ) и центрове от затворен тип на ДАБ. По данни от същото изследване „40 от 59 интервюирани деца в рамките на проучването са били настанени или в Бусманци, или в Любимец“, където, наред с „лошите условия за настаняване“, в които са били приети заедно с възрастни, наред с липсата на лекарска грижа и свободен достъп до санитарни помещения, някои от тях са и малтретирани. Свидетелства за подобни действия се съдържат в разкази на респонденти, сред които и този на 15-годишно момче от Сирия: „Не разбрах защо ме бият. Вероятно са искали да ме накарат да ги уважавам“ (Partzaleva 2021). Според официалните становища на международни организации, които имат отношение към правата на децата, „имиграционното задържане на деца мигранти не е в техен най-добър интерес“ и поради това „задържането на уязвими лица, включително непридружени деца, е забранено съгласно международното право“, тъй като създава реални условия както за прояви на „жестоко, нечовешко или унижително отношение“ (International Commission of Jurists, 2022), така и за осъществяване на т.нар „криминално заразяване“ на непълнолетните, задържани“ (Минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните, 1992) на едно и също място с възрастни.

3. Постигания и предизвикателства, свързани със сигурността, развитието и социалното включване на непридружените непълнолетни мигранти в България

В последните няколко години България отбеляза забележителен напредък в грижата за непридружените деца, търсеци международна закрила. Направени бяха промени в законодателството, реализираха се редица обучения на служители от широк кръг институции, които имат отношение към проблемите на децата. Най-съществена и най-видима част от положителните промени по отношение на грижата за непридружените деца мигранти е създаването на

две сигурни зони в регистрационно-приемателните центрове на ДАБ в София. Над 3000 непридружени деца са получили подслон, храна, облекло и денонощна грижа в тях за трите и половина години от тяхното откриване. Въпреки неоспоримата полза от сигурните зони, не би могло да се каже, че те удовлетворяват всички нужди на непридружените деца, търсещи закрила, които се намират на наша територия. Това е така по няколко причини.

– Броят на непридружените деца на територията на страната все по-често надвишава броя на местата за настаняване в сигурните зони поради променящата се интензивност на миграционните потоци. Поради това непридружени малолетни и непълнолетни все още се настаняват на места, на които няма създадени условия, подходящи за техните нужди. Такива места например са РПЦ в Харманли и във Враждебна. Това означава, че все още на наша територия живеят непридружени малолетни и непълнолетни в условия, несъответстващи на препоръките на международната общност за грижа и закрила на тази специфична група подрастващи.

– Правомощията на сигурните зони са ограничени. Въпреки че създават условия за диагностика и навременно констатиране на проблеми от всякакво естество, свързани с децата, сигурните зони имат нужда от квалифицирана педагогическа подкрепа. Работещите в тях социални работници в момента, наред с всички произтичащи от длъжността им многобройни ангажменти, изпълняват и педагогически функции.

– Въпреки тримесечния срок, в който децата, търсещи закрила на българска територия, трябва да бъдат включени в образователната система, все още няма механизъм нито в сигурните зони, нито в държавата, който да задължи тези деца да посещават училище. Упражняването на правото на образование се насърчава от служителите и подпомагащите организации, но то е сериозно възпрепятствано от намеренията на голяма част от децата да не останат в България, от съществуващата езикова бариера, произтичаща от непознаването и от нежеланието на някои от младежите за научаване на българския език, от нуждата от солидна подкрепа преди и по време на обучението в училище, от необходимостта от извършване на трудова дейност при някои от тях и т.н.

За немалка част от непридружените деца и младежи образованието в училище не се възприема нито като право, нито като ценност или дори като необходимост. Една част от тях изобщо не са посещавали училище, други са учили до определена възраст и не желаят да продължат, трети са упражнявали правото си на образование, но в различни от българските и европейските условия, съобразно несъответни на българските и европейските образователни стандарти, и за тях продължаването на образованието е трудно и нерядко травмиращо. Тези от непридружените деца, които изявяват желание да продължат образованието си в България, много често твърде рано отпадат от образователната система или се отказват от какъвто и да е вид образование

впоследствие. Най-често споделяни причини за това са трудности, свързани с разбирането на изучаваното учебно съдържание в училище поради невладее-не или не достатъчно владее-не на български език, затруднения при съвместя-ването на образованието с трудова дейност, със средствата от която някои от децата или подпомагат семействата си в страната си на произход, или използ-ват, за да заплатят пътуването си до желаната за установяване държава.

Неравенствата в образователния опит и в социалните ангажменти, с кои-то са натоварени тези младежи, налагат необходимостта от специализирана педагогическа работа, насочена към:

- постигане на баланс в представите, очакванията и възможностите на вся-ко от тези деца;
- към осъвмястване на културните изисквания и очаквания на изпраща-щото и приемащото общество в съзнанието на всеки непълнолетен или мало-летен непридружен мигрант;
- към подпомагане процеса на формиране на адекватни представи за соци-алните роли в приемащото общество;
- към формиране на представи за функциите на и ползите от образование-то на децата и младежите в България и в Европа – както в индивидуално-лич-ностен, така и в социален план;
- към формиране на адекватни представи и отношение към училището, към местния училищен и социален живот;
- за спомагане процеса на натрупване на лични впечатления и формиране на собствени заключения за възможностите за включване, адаптиране и фун-кционирание в училищната и социалната среда на приемащата държава;
- за разрешаване на морални и културни дилеми, съпътстващи развитието на всеки млад човек и пр.

Освен всичко такъв вид дейност би допринесла за превенцията на бъде-щи проблеми, възникващи вследствие на безвъзвратно загубено възпитателно време в детството, които рефлектират както върху индивидуално-личностни-те изяви на възрастния, така и върху живота на обществото, като цяло.

Не по-малко предизвикателства по пътя на непридружените деца миг-ранти произтичат от непознаването на проблемите на миграцията от страна на българското общество. Липсата на достатъчна информация за позитивни примери за интеграция и изобилието от информация за противообществени прояви на групи или членове на бежанските и мигрантските общности дори-насят за подхранването на развиващите се от години в общественото съзнание недоверие и страх, резултиращи във враждебност, нетолерантност и липса на желание за съвместно съжителство от страна на немалка част от българските граждани с бежанци и мигранти. Тези тенденции неминуемо рефлектират и върху възможностите за социална интеграция на непридружените деца ми-гранти, допълнени от негативните обществени представи за резултатите от

развитието и израстването на деца, които по една или друга причина са били лишени от родителска грижа.

4. Заключение

Безспорен факт е, че „пристигането на уязвими мигранти в ЕС, и по-специално на деца, включително непридружени ..., значително затруднява националните системи и администрации, включително системите за закрила на детето. Тези системи все повече се оказват под натиск, когато се сблъскват с необходимостта да осигуряват, наред с другото, квалифициран персонал, който да се справя със и да отговаря на специалните потребности, както и да осигуряват подходящи жилища, допълнителни ресурси за образование и да предотвратяват изчезването на деца“ (Ръководство на ЕАСО относно условията на приемане на непридружени деца: оперативни стандарти и показатели, 2018, р. 6). Но това не бива да е основание да се пропускат и други, съществени за социалния и обществен живот факти, като например:

- че всеки живот е ценен сам по себе си;
- че всяко дете, без изключения и независимо от обстоятелствата, има неотменимото право на „жизнен стандарт, съответстващ на нуждите на неговото физическо, умствено, духовно, морално и социално развитие (КООНПД, чл. 27(1));
- че всяко дете, без изключение и независимо от обстоятелствата, има нужда от подкрепа в своето развитие;
- че всяко дете има право на и нужда от образование, тъй като „образованието е „ключът към независимостта“. То е „основно средство“, с което е възможно да се постигне „усещане за нормалност и организираност“ в детския живот. А такова усещане е крайно необходимо на тези деца, които са преживели разрушителното въздействие на войни, безредици, преследвания, насилие, глад и лишения. То е и онова, доказало възможностите си средство, призвано „да помогне на младите хора да избягат от изгнанието и бедността“ и да постигнат „икономическата независимост, социалното интегриране и доброто здраве“, жизнено необходими за пълноценното съществуване на всеки човек (Chavdarova-Kostova 2004).
- че, проблемите на всяко дете не търпят отлагане или компромиси, а трябва да бъдат разрешавани навреме. За да може в бъдеще всяко дете да бъде пълноценен гражданин на обществото, в което живее.

ЛИТЕРАТУРА

МЕЖДУНАРОДНА КОМИСИЯ НА ЮРИСТИТЕ. Грижа за деца мигранти: необходимостта от алтернативи на задържането, Проект „Алтернативи на задържането на деца в защита на техните

- права в Европа“, 2022. Available at: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2022/04/BG-CADRE_Module-I.pdf.
- ООН. Конвенция за правата на детето. Достъпна на: https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org.bulgaria/files/2019-01/CRC_BG.PDF.
- ООН. Минимални стандартни правила за правораздаване при непълнолетните (Правила на ООН относно минималните стандарти, отнасящи се до младежката престъпност – (Пекински правила), приети на 29.11.1985 г. с резолюция 40/33 на Общото събрание на ООН. Издадени в Сборник от международни документи, 1992.
- ПАРЦАЛЕВА, И., 2021 г. през погледа на бежанците: резултати от проучването на нуждите на ВКБООН. *Академичен портал*, юни.
- Ръководство на ЕАСО относно условията на приемане на непридружени деца: оперативни стандарти и показатели, 2018. Available at: <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/Guidance-on-ReceptionConditions-BG.pdf>.
- СЛАВОВА, И.; АНГЕЛКОВА, И., 2014. Насоки за застъпничество – достъп до международна закрила на децата бежанци в Република България, Български съвет за бежанци и ВКБООН в България. Достъпни на: https://bcrm-bg.org/wp-content/uploads/2019/02/Nasoki2014_Web.pdf.
- ХОШСИАР, Х., 2022. Непридружените деца имат свобода, но не са подготвени за нея, нуждаят се от напътствия, за да избегнат опасности в бъдеще, интервю. *Академичен портал*. Available at: <https://academia.bcrm-bg.org/2022/01/19>.
- ЧАВДАРОВА-КОСТОВА, С., 2004. Съвременните въоръжени конфликти и децата – педагогически аспекти на проблема. *Педагогика*, Т.11, с. 31 – 38.

REFERENCES

- CHAVDAROVA-KOSTOVA, S., 2004. Savremennite vaorazheni konflikti i detsata – pedagogicheski aspekti na problema. *Pedagogika-Pedagogy*, vol.11, pp. 31 – 38.
- INTERNATIONAL COMMISSION OF JURISTS. Grizha za detsa migranti: neobkhodimostta ot alternativni na zadurzhaneto, Proekt “Alternativi na zadurzhaneto na detsa v zashtita na tekhnite prava v Evropa, 2022. Available at: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2022/04/BG-CADRE_Module-I.pdf.
- KHOSHSHIAR, K., 2022. Nepriдруzhenite detsa imat svoboda, no ne sa podgotveni za neya, nuzhdayat se ot naput'stviya, za da izbegnat opasnosti v budeshhte, intervyyu. *Akademichen portal*, Available at: <https://academia.bcrm-bg.org/2022/01/19>.

- OON. Konventsia za pravata na deteto. Available at: https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org.bulgaria/files/2019-01/CRC_BG.PDF.
- OON. Minimalni standartni pravila za pravorazdavane pri nepълноletnite (Pravila na OON otnosno minimalnite standarti, otnasyashti se do mladezhkata prestўpnost – (Pekinski pravila), prieti na 29.11.1985 g. s rezolyutsiya 40/33 na Obshtoto sўbranie na OON. Izdadeni v Sbornik ot mezhdunarodni dokumenti, 1992.
- PARTZALEVA, I., 2022. 2021 g. prez pogleda na bezhantsite: rezultati ot prouchvaneto na nuzhdite na VKBOON. *Akademichen portal*. Available at: <https://academia.bcrm-bg.org/2022/06/01/2021>.
- Rўkovodstvo na EASO otnosno usloviyata na priemane na nepridruzheni detsa: operativni standarti i pokazateli, 2018. Available at: <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/Guidance-on-ReceptionConditions-BG.pdf>.
- SLAVOVA, I., ANGELKOVA, I., 2014. Nasoki za zastўpnichestvo - dostўp do mezhdunarodna zakrila na detsata bezhantsi v Republika Bulgaria, Bўlgarski sўvet za bezhantsi i VKBOON v Bulgaria. Available at: https://bcrm-bg.org/wp-content/uploads/2019/02/Nasoki2014_Web.pdf.

SOCIAL INCLUSION OF UNACOMPANIED MIGRANT CHILDREN IN BULGARIA – CHALLENGES, ACHIEVEMENTS AND ALTERNATIVES

Abstract. The article examines the main problems accompanying unaccompanied migrant children on the way to their social inclusion in the Bulgarian and, respectively, in the European society. Taking into account the achievements of the Bulgarian governmental and non-governmental organizations in the care and protection of this numerous group of children, the author also presents some unresolved problems concerning the reception and integration of unaccompanied minor migrants in Bulgaria and offers his vision for alternative ways to solve them.

Keywords: unaccompanied minors; migrant children; refugees; inclusive education; social inclusion

✉ **Dr. Daniela Racheva, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-000313447111

Researcher ID: AAK-3525-2021

Faculty of Pedagogy

University of Sofia

Sofia, Bulgaria

E-mail: d.racheva@fp.uni-sofia.bg